

De Nieuwe Psalmberijming

Jan Smelik

Op 16 maart jongstleden werd De Nieuwe Psalmberijming (DNP) gepresenteerd. De presentatie vormde de afsluiting van een zevenjarig project waarin alle 150 psalmen berijmd werden op de melodieën van het Geneefse Psalter. Initiatiefnemer Jan Pieter Kuijper en acht andere berijmers wilden een nieuwe, frisse berijming in hedendaagse taal, zodat de (Geneefse) psalmen ook in de toekomst gezongen en begrepen zouden blijven worden. Dit doel verdient alle waardering. Het Geneefse psalter vormt immers een kostbare erfenis. Ondanks zijn ouderdom van 459 jaar koesteren velen dit liedboek dat hen vergezelt van de wieg tot het graf.

Hedendaags en grondtaal

Centrale vraag bij elk psalter is hoe de onberijmde psalmen omgewerkt zijn tot berijmingen. Het is daarbij onvermijdelijk dat elke berijming talloze concessies moet doen aan de oorspronkelijke Hebreeuwse gedichten. Belangrijk is wel op welke punten water bij de wijn gedaan is en waarom.

Op de website van DNP staan de uitgangspunten voor de berijming. Als eerste uitgangspunt wordt genoemd dat hedendaags Nederlands gebruikt moest worden, zonder te vervallen in populair of platvloers taalgebruik. Aan dit uitgangspunt voldoet de berijming goed, hoewel het soms wel tegen populaire en platvloerse taal aanschurkt. Bijvoorbeeld: “U hebt ons ervan langs gegeven” (Ps. 44:5), “God werd witheet” (Ps. 78:5) en “van dat zelfingenomen tuig” (Ps. 94:1).

De acceptatie van dergelijke taal zal mede afhangen van het Godsbeeld dat men heeft. Wanneer daarin bijvoorbeeld de heiligheid en transcendentie van God domineren, zal alledaagse taal niet zo snel geapprecieerd worden. Ook wie tot op heden enkel vertrouwd is met de taal van de (Herziene) Statenvertaling en de Statenberijming, zal het taalveld van

DNP vervreemdend en mogelijk oneerbiedig vinden. Voor de aanhef van psalm 75:1 “Ik hou van God; Hij heeft mijn stem gehoord” verwacht ik bij hen minder waardering dan in bijvoorbeeld evangelische kringen.

Als maatstaf voor wat nog hedendaags is, diende de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV). Dat is een begrijpelijke keuze, want zo sluit de berijming aan bij het taalveld van de Bijbelvertaling die momenteel het meest gebruikt wordt. Bovendien sluit je daarmee indirect aan bij de vertaalprincipes die de NBV hanteert.

In dat verband valt wel op dat DNP geregeld woorden negeert die de NBV gebruikt als goede Nederlandse weergaven van Hebreeuwse grondwoorden. Een voorbeeld is de openingszin van de berijmde psalm 107: “Gods liefde kent geen grenzen”. Voor het woord ‘liefde’ was ‘goedheid’ een logische keus geweest, want dat is een doeltreffende vertaling van het oorspronkelijke grondwoord ‘chèsèd’ uit de psalm.

Een ander voorbeeld treffen we aan in psalm 78 waar vers 39 in de NBV luidt:

“Dan dacht hij: ze zijn maar vlees,
adem die gaat en niet terugkeert.”

In het Hebreeuws worden hier de woorden ‘basar’ (= vlees) en ‘ruach’ (= adem, geest, wind) gebruikt, die we op veel plaatsen in de Schrift aantreffen. In de berijming staan ze echter niet:

“Dan dacht Hij: ‘Ach, ze zijn maar zwak en klein;
laat Ik ook nu maar weer genadig zijn” (Ps. 78:9).

De gelaagdheid is hier weg; elke (mogelijke) verbinding naar andere Schriftplaatsen waar we de grondtekst-woorden aantreffen, is geblokkeerd. Bovendien kun je je afvragen of de weergave ‘zwak en klein’ wel de kern treft wat met de woorden ‘vlees’ en ‘adem’ gezegd wordt. Correct interpreteert de berijming ‘vlees’ als menselijke fragiliteit (‘zwak en klein’) ten opzichte van God. Maar de woorden ‘adem die gaat en niet terugkeert’ duidt op sterfelijkheid, zoals we ook terugvinden in de Psalmen 104:29, 146:4 en Prediker 12:7. In DNP is ‘adem’ alleen in Psalm 104:7 opgenomen:

“neemt U hun adem weg, dan gaan zij dood
en worden aan de aarde prijsgegeven”.

In het zojuist genoemde voorbeeld van Psalm 78:39 is er meer aandacht voor de interpretatie en uitleg van de grondtekst, dan voor opname van de elementen uit die tekst. Dat is vaker het geval in DNP, zoals in Psalm 4. Vers 8 luidt onberijmd:

“In u vindt mijn hart meer vreugde
dan zij in hun koren en wijn.”

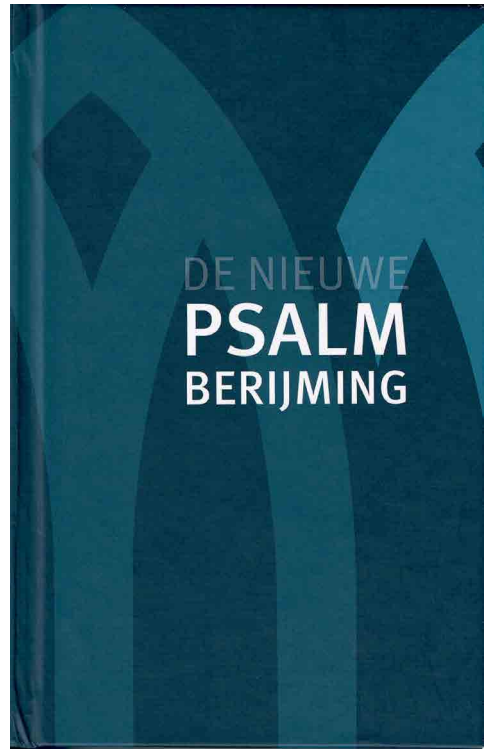
In de berijming zijn deze woorden als volgt ondergebracht:

“Mijn blijdschap is niet van beneden.
Ik hoef geen aardse overvloed.
Mijn hoop reikt verder dan het heden.”

Dit is geen berijming maar een exegese van de psalmtekst, die me bovendien aanvechtbaar lijkt.

Getrouwheid en compactheid

Op de website van de psalmberijming staat dat de

Hebreeuwse grondtekst uitgangspunt was. Maar zoals bovenstaande voorbeelden al lieten zien, blijft onduidelijk hoe dit uitgangspunt ‘handen en voeten heeft gekregen’ (om het modieus te zeggen). Het betekende in elk geval niet dat de grondtekst zo nauwkeurig en volledig mogelijk gevolgd is. Want onder het uitgangspunt ‘getrouwheid’ staat dat het ‘zo letterlijk mogelijk’ berijmen niet nagestreefd is, maar wel het zorgvuldig weergeven van de strekking van de psalm.

Verder hanteerde men het uitgangspunt ‘compactheid’: liever de onberijmde tekst samenvatten en details eventueel weglaten, dan uitweidingen toevoegen.

De uitgangspunten ‘getrouwheid’ en ‘compactheid’ hebben een sterk stempel op de berijming gedrukt, en wat mij betreft niet in positieve zin. Ze hebben ertoe geleid dat beelden en zegswijzen uit een psalm regelmatig niet of geschonden in de berijming terecht kwamen.

Zo wordt in Psalm 46 gezongen over de rivier die Gods stad verblijdt. Deze rivier-metafoer, het tegen-

beeld van de bedreigende woeste zee eerder in de psalm, is in de berijming verworden tot: “Fris water ruist, hier is het veilig”. Daarmee is de relatie verdwenen met Psalm 65, waar dezelfde tegengestelde metaforen gebruikt worden, en met de rivier bij de hof van Eden (Gen. 2) en bij het Nieuwe Jeruzalem (Openb. 22).

Een tweede voorbeeld: Psalm 91:12 (“Hun handen zullen je dragen, je voet zul je niet stoten aan een steen”, vlg. ook Jes. 63:9) wordt geciteerd in Matteüs 4 en Lucas 4. Maar dit mooie, gelaagde beeld, waaraan het Nederlands een spreekwoord ontleend heeft, is in DNP weggelaten. Psalm 91:11-12 is daar teruggebracht tot de prozaische versregel: “Zijn engelen bewaren jou”.

Als derde voorbeeld noem ik de weergave van psalm 108:6 die onberijmd luidt:

“Verhef u boven de hemelen, God,
laat uw glorie heel de aarde vervullen”

De berijming geeft dit vers als volgt weer:

“God, toon uw glorie wereldwijd”

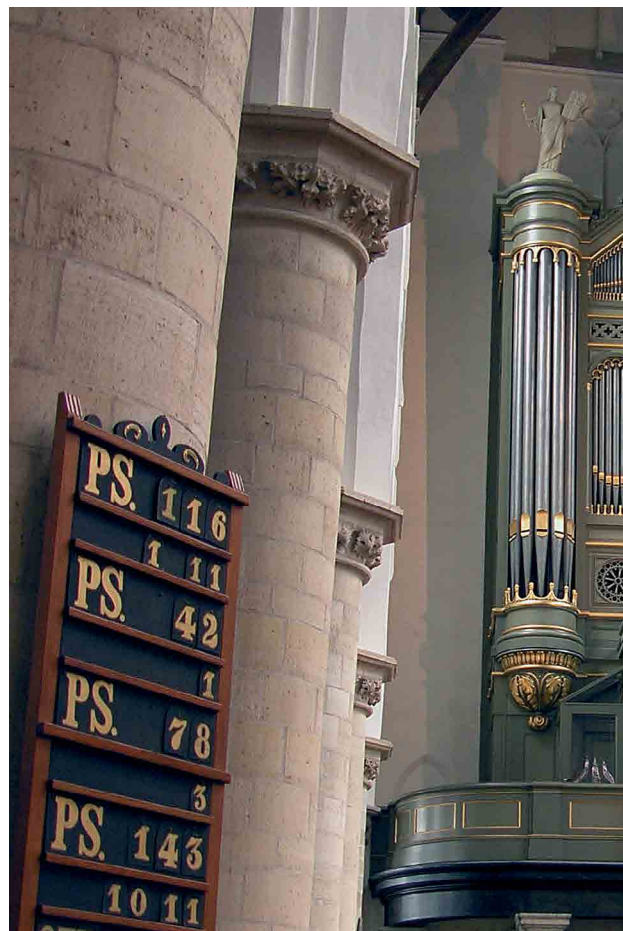
Dat is heel compact verwoord, maar de kosmische reikwijdte van Gods heerlijkheid uit de onberijmde tekst is verdwenen. Precies hetzelfde gebeurt in de berijming van psalm 113, waar Gods verhevenheid boven volken en hemel teruggebracht is tot

“Ver boven ieder wereldrijk
heerst onze God – Hij is verheven!”

Poëzie

De genoemde voorbeelden, die helaas eenvoudig aan te vullen zijn, zijn wat mij betreft ook tekenend hoe DNP omgaat met de poëzie van de psalmen. Het spreekt voor zich dat de literaire taal en stijlfiguren van oude oosterse gedichten niet of moeilijk te vatten zijn in moderne westerse dichtvormen.

En natuurlijk gaat het er ook niet om dat psalmen in elitaire, hoogdravende, moeilijke of archaische taal berijmd worden. Maar wie psalmen berijmt, heeft nu eenmaal te maken met het gegeven dat Gods Woord niet alleen in proza maar ook in dichterlijke vorm tot ons komt. Een derde van het Oude Testament bestaat uit poëzie. Daarom dienen berijmingen

gedichten te zijn, recht te doen aan het poëtische karakter van de psalmen.

Tegen die achtergrond trok Calvijn indertijd zijn eigen berijmingen terug ten gunste van het werk van de dichters Clément Marot en Théodore de Bèze. Ook bij de Statenberijming en de berijming uit het *Liedboek* waren dichters betrokken. Wie door het verouderd taalgebruik van deze berijmingen ‘heen leest’, kan vaststellen hoe vindingrijk, virtuoos en ambachtelijk deze dichters de poëzie van de psalmen ‘vertaald’ hebben in krachtige, dichterlijke taal. Dat mis ik bij DNP. Hier wreekt zich dat het leeuwendel van DNP niet door dichters gemaakt is.

Ik geef twee voorbeelden, ook om te verduidelijken dat aandacht voor het poëtisch gehalte van de psalmen, niet hoeft te leiden tot moeilijke, archaische taal met onduidelijke beeldspraak, zoals geregeld

helaas wel gesuggereerd wordt. Psalm 27 vers 13 luidt onberijmd in de Herziene Statenvertaling:

“Als ik toch niet had geloofd
dat ik de goedheid van de HEERE
zou zien in het land der levenden,
ik was vergaan.
Wacht op de HEERE,
wees sterk
en Hij zal uw hart sterk maken;
ja, wacht op de HEERE.”

In de de Statenberijming zijn deze woorden als volgt berijmd:

“Zo ik niet had geloofd, dat in dit leven

Mijn ziel Gods gunst en hulp genieten zou,
Mijn God, waar was mijn hoop, mijn moed gebleven?
Ik was vergaan in al mijn smart en rouw.”

Wacht op den HEER, godvruchte schaar, houd
moed:

Hij is getrouw, de bron van alle goed;
Zo daalt Zijn kracht op u in zwakheid neêr;
Wacht dan, ja wacht, verlaat u op de HEER.”

In DNP luidt de berijming van deze verzen:

“Moest ik de goedheid missen van de HEER,
waar zou ik zijn? Dan leefde ik niet meer!”
Vertrouw de HEER, wees sterk en wanhoop niet.
Wacht op de HEER, houd vol tot je Hem ziet.”

Het tweede voorbeeld neem ik uit Psalm 103. De verzen 13 en 14 luiden onberijmd: “Zo liefdevol als een vader is voor zijn kinderen, zo liefdevol is de HEER voor wie hem vrezen. Want hij weet waarvan wij gemaakt zijn, hij vergeet niet dat wij uit stof zijn gevormd.”

DNP berijmt dit gedeelte in korte proza-zinnetjes:

“Hij troost ons met zijn vaderlijke zorgen.
Wij, zwakke mensen, zijn bij Hem geborgen;
Hij weet dat wij uit aarde zijn ontstaan.”

In het *Liedboek* is de berijming:

“Zoals een vader liefdevol zijn armen
slaat om zijn kind, omringt ons met erbarmen
God onze Vader, want we zijn van Hem.
Hij die ons zelf uit aarde heeft genomen,
Hij weet, dat wij, uit stof aan 't licht gekomen,
slechts leven op de adem van zijn stem.”

Dat is inderdaad veel minder compact dan DNP, maar inhoudelijk en qua zeggingskracht veel rijker.

Woord-toonverhouding

Het spreekt voor zich dat de zingbaarheid een belangrijk aspect van elke psalmberijming is. Belangrijk is dan vooral dat de accenten van woord en melodie niet met elkaar strijden. Op dit punt is DNP over het algemeen genomen prima. Er zijn zwakke momenten aan te treffen (bijv. 1:1 regel 1; 66:2 regel

4; 66:3 regel 6; 45:4 regel 1; 78:5 regel 2; 93:2 regel 4) maar die zijn in alle berijmingen wel aan te wijzen. De Nieuwe Psalmberijming heeft ervoor gekozen God niet in de Gij-vorm aan te spreken. Dat is misschien begrijpelijk uit oogpunt van eigentijdse taal, hoewel deze opmerking beneden de grote rivieren enige verbazing zal oproepen. Wanneer men de aanspraak 'Je' voor God niet accepteert, is de consequentie dat men gebonden is aan de aanspraak 'U'. Ida Gerhardt merkte eens terecht op dat 'u' "vaak zo storend onmuzikaal van klank in een vers" is ('Kritiek als intimidatie', *NRC* 3-2-1984). Dat haar oordeel juist is, wordt des te sterker benadrukt wanneer 'u' veelvuldig gebruikt wordt. In DNP staan coupletten met wel erg veel keren 'u', zoals in psalm 5:2

"U zult de misdaad niet belonen,
want U verafschuwt al het kwaad.
U bent een God die leugens haat.
U laat wie wangedrag vertonen
niet bij U wonen."

Andere voorbeelden zijn psalm 16:2 en 44:3 waar de veelvuldig gebruikte 'u'-klank de klankschoonheid wel erg zwaar ondermijnt.

Besluit

Bij alle waardering voor de inzet en het doel om het Geneefse psalter te behouden voor toekomstige geslachten, ben ik helaas niet enthousiast over DNP. Zeker, er staan geslaagde berijmingen in, waaronder die van psalm 25, 42, 93 en 134. Mooi is ook het gebruik van refreinen, niet alleen in Psalm 136 maar ook in psalm 46 en 107.

Over het geheel genomen schiet de berijming echter tekort. Niet doordat zij modernere taal gebruikt dan de bestaande berijmingen, maar omdat ze onnodig sterk afwijkt van de Hebreeuwse grondtekst en te weinig de poëtische zeggingskracht van de psalmen in de berijming honoreert.

De wens naar een psalmberijming in eigentijdse taal, begrijp ik. Maar als die wens ertoe leidt dat andere, zelfs inhoudelijke aspecten minder belangrijk gevonden (mogen) worden, haak ik af.

De uitgangspunten 'getrouwheid' en 'compactheid' die bij DNP gehanteerd werden, hebben mijns inziens ervoor gezorgd dat de berijming te vaak sterk afwijkt van de Hebreeuwse grondtekst. De makers

Psalm 93 (DNP)

1. De HEER is koning tot in eeuwigheid.
Hij is bekleed met macht en majesteit.
De aarde wankelt niet, U zet haar vast.
Van oudsher staat uw troon onaangetast.

2. De golven slaan, de golven gaan tekeer;
de golven storten hevig bruisend neer.
Al kolkt en raast het water nog zo luid,
de HEER troont machtig boven alles uit.

3. Al uw bevelen blijven eeuwig waar.
Wat U bepaalde, staat onwankelbaar.
Uw woning is gesierd met heiligheid.
Uw tempel, HEER, zal stralen voor altijd.

van DNP hebben ervoor gekozen compactheid voorrang te geven boven een tekstgetrouwe weergave van de onberijmde psalm. Die keuze kun je maken, maar vind ik niet de juiste.

Dat de beknoptheid onder meer moet bevorderen dat psalmen vaker in hun geheel gezongen worden, is sympathiek. Maar ik zie dat niet gebeuren, want psalmen met bijvoorbeeld slechts drie, vier coupletten worden nu ook zelden in hun geheel gezongen. Een goed streven was tevens zo weinig mogelijk uitweidingen in de berijming op te nemen. Maar wat is de winst als je daarbij allerlei elementen uit de psalmen weglaat, samenvat of ombuigt, waardoor de oorspronkelijke psalmtekst verminkt in je berijming terecht komt dan nodig, en waardoor ook verbanden binnen de Schrift niet meer herkenbaar zijn?

Een nieuwe berijming voor de 21ste eeuw? Prima! Maar die zal naar mijn overtuiging geheel door dichters gemaakt moeten worden, en bovendien aan de hand van andere criteria dan die waar de makers van DNP voor gekozen hebben.

N.a.v. *De Nieuwe Psalmberijming*, Jan Pieter Kuijper e.a.; uitgave: KokBoekencentrum; 320 blz.; Prijs: € 22,50

Deze recensie is een iets uitgebreidere versie van de bespreking die in het Reformatorisch Dagblad (8 april 2021) verscheen.